

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Навчально-науковий інститут педагогіки
Кафедра лінгвометодики та культури фахової мови

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
на тему: **«Реалізація соціокультурної змістової лінії початкової мовної освіти засобами краєзнавчого матеріалу Житомирщини»**

Виконала студентка VI курсу, групи б1
напряму підготовки (спеціальності)
801010201 Початкова освіта
Шуляк О. Г.

Керівник - **Климова К. Я.**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри лінгвометодики та культури фахової мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Рецензенти - **Нищета В. А.**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та методики викладання фахових дисциплін Бердянського державного педагогічного університету, докторант кафедри мовознавства Херсонського державного університету;

Кучерук О. А., доктор педагогічних наук, професор кафедри дидактичної лінгвістики та літературознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка.

*«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри педагогіки
Професор Антонова О. Є.*

«_____» _____ 2015 року

Житомир – 2015 рік

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Теоретико-методологічні засади проблеми соціалізації молодших школярів.....	7
1.1. Документи в галузі початкової освіти у площині проблеми реалізації соціокультурної змістової лінії.....	7
1.2. Соціокультурне та психолого-педагогічне підґрунтя соціалізації мовної особистості в регіональних умовах	17
1.3. Краєзнавчий мовний матеріал як джерело формування національно зорієнтованої мовної особистості у початковій школі.....	30
1.4. Понятійно-категоріальний апарат дослідження.....	41
Висновки до першого розділу	52
Розділ II. Експериментальне дослідження. Особливості впровадження соціокультурної змістової лінії початкової мовної освіти в регіональних умовах.....	54
2.1. Критерії та рівні сформованості національної свідомості та патріотичних почуттів молодших школярів засобами краєзнавчого матеріалу Житомирщини.....	55
2.2. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках української мови в початкових класах (аналіз педагогічного досвіду).....	62
2.3. Програма, зміст і результати дослідного навчання (формувальний та контрольний етапи дослідження).....	76
2.4. Аналіз результатів експериментально-дослідного навчання.....	91
Висновки до другого розділу.....	101
Загальні висновки.....	102
Список використаних джерел.....	104
Додатки.....	114

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах реформування системи національної освіти в Україні, піднесення ролі творчої, різнобічно розвиненої особистості в суспільстві особливо актуалізується проблема змісту та якості мовної підготовки учнів 1-4-х класів та формування у них готовності до подальшого навчання.

Соціокультурна змістова лінія Державного стандарту загальної початкової освіти передбачає розширення уявлень учнів про культуру українського народу, її особливості в різних регіонах України, у різних етносів, що населяють нашу державу. Цей документ засвідчує потужне виховне значення народної творчості, яка зацікавлює учнів, спонукає до художнього сприйняття, сприяє розвитку естетичних смаків і суджень [90].

Соціокультурна змістова лінія передбачає необхідність приділяти особливу увагу мовним аспектам проблеми виховання як-от: тлумачення понять, особливості функціонування слів, фразеологізмів, зокрема прислів'їв, приказок у тексті; розвиток умінь доречно використовувати мовні засоби спілкування; робота над побудовою зв'язних висловлювань; написання творчих робіт із використанням етнографічних елементів змісту тощо.

Досліджуючи співвідношення мови й культури, вчені привертають увагу до функцій, які виконує мова в суспільстві: обмеження сфер, де використовується національна мова, призводить до занепаду культури, адже мова – це невичерпне джерело нашої культури.

Проблема виховання національно свідомої мовної особистості є актуальною в сучасному навчально-виховному процесі. За різних часів питанням розвитку мовної особистості приділяли увагу Арістотель і Цицерон, Платон і Демосфен, Ф. Прокопович і Г. Сковорода, Ф. Зелінський і Л. Щерба. У наукових працях В. Гумбольдта [106], О. Потебні [76], К. Ушинського [105], В. Сухомлинського [101], М. Корфа [42] мова постає як результат колективної духовної творчості, як засіб вираження думок і почуттів; рідна мова

максимально впливає на духовний розвиток людини, на закладений у ній національний характер. Проте, попри на досягнення у дослідженні проблеми виховання національно-мовної особистості, мало дослідженим залишається питання про форми, методи й прийоми виховання такої особистості засобами лінгвістичного краєзнавства, зокрема йдеться про дітей молодшого шкільного віку.

Нагальна потреба в застосуванні на уроках української мови ефективних педагогічних технологій, орієнтованих на особистісний розвиток учнів, посилення уваги до функціонального аспекту мовних явищ передбачають цілеспрямоване спостереження за особливостями використання лінгвістичних засобів у регіональному аспекті, характеристику мовних особливостей певної місцевості.

Такий підхід до навчання української мови в початковій школі з використанням елементів лінгвістичного краєзнавства сприяє соціалізації, формуванню національно-мовної особистості учнів та патріотичному вихованню. У працях сучасних дослідників зазначається, що методичні рекомендації щодо основних методів, прийомів навчання й виховання особистості засобами лінгвістичного краєзнавства ще недостатньо розроблені (Н. Дейченко, В. Денисенко, Л. Дорошенко, О. Семенов). І як наслідок – учні недостатньо обізнані з регіональною лексикою й фразеологією, фонетичними й граматичними особливостями місцевих говорів (діалектів). Значний інтерес у цьому аспекті становлять лексичні діалектизми Житомирщини як унікальний засіб збереження духовних цінностей нашого древнього поліського краю, оскільки народне слово є не лише одиницею спілкування між людьми – воно має здатність закріпити багатство змісту, пов'язаного з людським досвідом, самобутністю культурних традицій українського народу в цілому та мешканців батьківщини зокрема.

Отже, соціально-культурну значущість та недостатнє педагогічне висвітлення проблеми використання регіонального краєзнавчого матеріалу як засобу соціалізації учнів у процесі їхньої мовної освіти насамперед зумовило

вибір теми нашого дослідження – **Реалізація соціокультурної змістової лінії початкової мовної освіти засобами краєзнавчого матеріалу Житомирщини.**

Мета дослідження – формування національно зорієнтованої мовної особистості учнів 3-4-х класів на основі краєзнавчого матеріалу Житомирського регіону у процесі реалізації соціокультурної змістової лінії початкової мовної освіти.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Дослідити регіональні особливості краєзнавчого лексичного матеріалу Житомирщини.

2. Виявити сучасний стан краєзнавчої спрямованості навчально-виховного процесу в початковій школі.

3. Дібрати зміст краєзнавчого матеріалу для реалізації соціокультурної змістової лінії початкової мовної освіти на уроках української мови.

4. Розробити систему вправ для учнів 3-4-х класів на основі дібраного регіонального краєзнавчого матеріалу Житомирщини та експериментально перевірити ефективність застосування створеної системи вправ і завдань на уроках української мови.

Об'єкт дослідження – процес реалізації соціокультурного складника сучасної початкової мовної освіти у 3-4-х класах загальноосвітніх шкіл Житомирської області.

Предмет дослідження – методичне інтегрування регіонального краєзнавчого матеріалу Житомирщини у зміст навчання української мови у 3-4-х класах з метою реалізації соціокультурної змістової лінії.

Наукова новизна роботи полягає в розробці оригінальної системи вправ з української мови для учнів 3-4-х класів на основі краєзнавчих матеріалів Житомирщини.

Методологічна основа: концептуальні філософські та етико-психологічні положення про діалектичну єдність загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей у розвитку особистості; теорія

пізнання, що дає можливість розглядати закономірності розвитку людини в контексті взаємозв'язку мови й національної культури, ролі мови в спілкуванні; принципи взаємозв'язку теорії й практики, активності, розвитку, детермінізму, єдності свідомості й діяльності.

Практичне значення дослідження. Розроблена система вправ з української мови для учнів 3-4-х класів загальноосвітніх шкіл може використовуватися вчителями початкових класів Житомирського регіону для ефективної реалізації соціокультурної змістової лінії на уроках української мови. Матеріали дослідження можуть бути використані у лінгвометодичних дослідженнях, а також у системі підготовки й перепідготовки вчителів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів Житомирщини з українською мовою навчання.

Апробація магістерської роботи. Основні положення магістерського дослідження апробовано у виступі на всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції: «Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі» 23 квітня 2015 року (Житомир 2015) з публікацією статті на тему: "Формування риторичних умінь учнів 3-4 класів на уроках української мови засобом краєзнавчого матеріалу" у збірнику матеріалів конференції.

Структура і обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 116 сторінок друкованого тексту.

ВИСНОВКИ

Результати експериментального дослідження проблеми засвідчили розв'язання поставлених завдань, досягнення мети та дали підстави зробити ряд узагальнених висновків:

1. На основі системного аналізу методологічних, психолого-педагогічних та лінгвометодичних джерел було виявлено особливу актуальність проблеми соціокультурної змістової лінії початкової мовної освіти.

2. Аналіз стану досліджуваної проблеми у Державному стандарті загальної початкової освіти передбачає розширення уявлень учнів про культуру українського народу, її особливості в різних регіонах України, у різних етносів, що населяють нашу державу. Цей документ засвідчує потужне виховне значення народної творчості, яка зацікавлює учнів, спонукає до художнього сприйняття, сприяє розвитку естетичних смаків і суджень.

3. У роботі з'ясовано сутність поняття «мова», тобто, це невичерпне джерело розумового розвитку дитини, скарбниця всіх знань; система засобів та правил, використання їх у процесі мовлення.

4. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень і власних напрацювань, з молодшими школярами та вчителями були проведені бесіди, усне та письмове опитування, анкетування. В ході констатувального експерименту було проведено зріз, головною метою якого було визначити стан залучення краєзнавчого педагогічного матеріалу на уроках рідної мови та з'ясувати рівень обізнаності дітей із мовними та краєзнавчими особливостями свого регіону (Житомирщини). Експериментальне дослідження було спрямоване на вивчення реального стану проблеми формування національної свідомості у учнів молодших класів засобами краєзнавчого матеріалу Житомирщини. Застосовано комплекс засобів збирання матеріалу: довготривале спостереження за дітьми в різних видах діяльності та спілкування; бесіди з дітьми, вчителями, фіксування фактів, анкетування, спостереження, тобто так, як вони відбувалися в дійсності.

5. На формувальному етапі на уроках української мови апробовувалися запропоновані нами вправи та завдання, які передбачали краще засвоєння навчального матеріалу, розширення кругозору учнів та виховання патріотичних почуттів, а також був створений дитячий клуб «Барви Полісся», про ефективну роботу якого ми розповіли у дослідженні.

6. Аналіз результатів проведеного експериментального дослідження свідчить про те, що в кінці експерименту переважна кількість учнів глибоко усвідомлює потреби у засвоєнні національних цінностей. Змінився і ранг значущості основних національних цінностей для молодших школярів. У кінці експерименту перше рангове місце для дітей стала займати рідна мова, друге – літературно-народна творчість, третє – народні традиції, а четверте – музична народна творчість.

Отже, зіставлення проаналізованих результатів, отриманих в кінці контрольного зрізу з даними констатувального зрізу підтверджує ефективності пропонованої системи вправ та завдань (з формування національної самосвідомості молодших школярів засобами краєзнавчого матеріалу Житомирщини) та необхідності подальшого її удосконалення і планування на її основі уроків з української мови. В ході виконання роботи поставлена мета, а також завдання, що впливали з неї, були досягнуті.

Список використаних джерел

1. Антонович-Давиденко Б. Як ми говоримо / Б. Антонович-Давиденко. – К.: Либідь, 1991. – 246 с.
2. Аркас М.М. Історія України-Русі. – 2-ге факс. вид. – К.: Вища школа, 1991. – 456 с.
3. Багалій Д.І. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода. – 2-ге видання, випр. – К.: Обрій, 1992. – 467 с.
4. Белякова Е. Г. Социокультурное информационное пространство в контексте проблемы формирования личности / Е. Г. Белякова, И. Г. Захарова // Вестник ТюмГУ. Серия «Педагогика. Психология. Философия», 2010. – № 5. – С. 11-17.
5. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
6. Бех І.Д. Від волі до особистості. – К.: Україна–Віта, 1995. – 220 с.
7. Бех І.Д. Концепція виховання особистості //Рідна школа. – 1991. – № 5. – С. 40–47.
8. Бех І.Д. Наукові засади створення особистісно-орієнтованих виховних технологій //Початкова школа. – 1997. – № 9. – С. 4–8.
9. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
10. Білецький О. І. Зародження драматичної літератури на Україні //Збірник праць: У 5-ти т.– К., 1965. – Т.1.
11. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968. – 460 с.
12. Большая советская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1975. – Т.19. – С. 282–320.
13. Бондарчук Е. И. Основы психологии и педагогики : Курс лекций. – 3 е изд., стереотип / Елена Ивановна Бондарчук, Лидия Ивановна Бондарчук. – К. : МАУП, 2002. – С. 86.

14. Боришевський М.Й. Моральна саморегуляція поведінки особистості: понятійний апарат. – К., 1993. – 24 с.
15. Боришевський М.Й. Психологія виховання і державотворення //Психолого-педагогічні новини. – 1994. – № 2. – С. 1–2.
16. Буева Л. П. О ценностях духовной культуры / Л. П. Буева – СПб., 1999. – 373 с.
17. Булашев Г. Український народ в своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космологічні погляди та вірування. – К. : Довіра, 1992. – 414 с.
18. Валеев И.И. Народность и патриотизм. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 2000. – 336 с.
19. Васьков Ю.В. Педагогічні теорії, технології, досвід (Дидактичний аспект). – Х.: Скорпіон, 2000. – С. 53.
20. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посіб. / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – С. 43-61.
21. Вашуленко М. С. Урок української мови / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 2007 – № 4. – С. 12-18.
22. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 2001. – №1. – С. 11–14.
23. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори. Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 1997. – 214 с.
24. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
25. Ващенко Г. Психологічні властивості українців і причини наших невдач //Рідна школа. – 1992. – №2. – С. 9–20.
26. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів / Г. Ващенко. – Видання перше. – К. : Укр. Вид-а спілка, 1997. – 441 с.
27. Веркалець М.М. Педагогічні ідеї Б.Д. Грінченка. – К.: Т-во “Знання” УРСР, 1990. – 48 с.

28. Виховання національної самосвідомості у школярів: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Україна–Віта, 1996. – С. 48-61.
29. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки Навчальний посібник / О. Вишневський. – К.: Знання, 2008. – 566 с.
30. Вишневський О. Орієнтири національного виховання // Рідна школа. – 1994. – № 6. – С. 42–46.
31. Вишневський О.І. Методи і чинники сучасного українського виховання. – Дрогобич: Рідна школа, 1996. – 31 с.
32. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: В 2 т. – К.: Оберіг, 1991. – Т.1. – 449 с.
33. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: В 2 т. – К.: Оберіг, 1991. – Т.2. – 435 с.
34. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1995. – 237 с.
35. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
36. Грушевський М.С. Про українську мову та українську школу. – К.: Наукова думка, 1991. – 277 с.
37. Дем'янюк Т.Д. Народознавство в школі: досвід, проблеми, пошуки. – К.: Інформ. – вид. центр “Київ”, 1993. – 80 с.
38. Денисюк І. Національна специфіка українського фольклору / І. Денисюк // Слово і час. – 2003. - № 10. – С. 41-45.
39. Державна національна програма «Освіта» (Україна. ХХІ ст.) — К., 1994. — 62 с.
40. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. — 2011. — №7. — С. 1-9.
41. Державний стандарт початкової загальної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р., № 462 [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : [http : //www.google.com.ua/#fp=7bc82d989e618&q=держав-ний+стандарт+початкової+загальної+освіти](http://www.google.com.ua/#fp=7bc82d989e618&q=держав-ний+стандарт+початкової+загальної+освіти).

42. Дитина – педагог: сучасний погляд. Психолого-педагогічні та соціальні аспекти сучасної дошкільної та початкової освіти : колективна монографія / авт. кол. : О. П. Амацьєва, Г. В. Беленька, Н. В. Гавриш та інші; заг. ред. В. В. Докучаєвої. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченк», 2010. – 492 с..

43. Дорошенко Д.І. Нарис історії України. – Львів: Світ, 1991. – 576 с.

44. Драгоманов М.П. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. – К.: Наукова думка, 1991. – 320.

45. Житомирщина : минуле, сьогодення, поступ у майбутнє: Науковий збірник / За заг. ред. П. Ю. Саух, О. М. Швидак, І. І. Яρμοшик та ін. – Т.1. Жукова Т. А. Педагогическая технология формирования социокультурной компетентности будущих учителей: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Татьяна Анатольевна Жукова. – Самара, 2007. – С. 24-32.

46. Житомирщина : минуле, сьогодення, поступ у майбутнє: Науковий збірник / За заг. ред. П. Ю. Саух, О. М. Швидак, І. І. Яρμοшик та ін. – Т2. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 312с.

47. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42.

48. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. – К.: Наука, 2000. – 308 с.

49. Иваненко И.П. Воспитание убежденных патриотов-интернационалистов. – К.: Вища школа, 1986. – 222 с.

50. Ильина Т.А. Педагогика: Учебное пособие – М.: Просвещение, 1984. – 496 с.

51. Ігнатенко П.Р., Поплужний В.Л., Косарева Н.І., Крицька Л.В. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти:

Навчально-методичний посібник. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1997. – 252 с.

52. Історія педагогіки /За ред. проф. М.В. Левківського, док. пед. наук О.А.Дубасенюк. – Житомир: Житомирський держ. пед. університет, 1999. – 336 с.

53. Климова К. Використання гнучких педагогічних технологій у процесі формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів в умовах діалектичного оточення / К. Климова // Наук. зап. Терноп. держ. пед. ун-ту. -1999. –№4. – С. 3-7.

54. Климова К. Я. Лінгвістичні засади формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів ВНЗ – майбутніх педагогів-нефілологів / К. Я. Климова // Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 192 с.

55. Климова К. Я. Методика роботи з діалектизмами / К. Я. Климова // Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 178-193.

56. Климова К.Я. Психологічні особливості формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів / К. Я. Климова // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С. 179-184.

57. Кобзар Б.С. та ін. Виховання патріотизму і формування культури міжнаціональних відносин в учнів шкіл-інтернатів: Метод. рек. /Б.С.Кобзар, Є.П.Постовойтов, Л.С.Дробот. – К.: Інститут проблем виховання АПН України, 1998. – 56 с.

58. Кононенко О.Л. Соціально-емоційний розвиток. – К.: Освіта, 1998.– С. 121-127.

59. Конституція України //Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Просвіта, 1996. – 54 с.

60. Концепція безперервної системи національного виховання. – К.: ІСДО України, 1994, – 24 с.
61. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності //Педагог. газета. – 2000. – № 6 (72), червень. – 6 с.
62. Коркішко О.Г. Еколого-патріотичне виховання молодших школярів засобами народного календаря //Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. Випуск XII /За заг. редакцією В.І.Сипченка – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2001. – С.162–170.
63. Коркішко О.Г. Патріотичне виховання молодших школярів: Методичні рекомендації вчителям початкових класів, вихователям груп подовженого дня, організаторам виховної роботи//За заг. ред. проф. Сипченка В.І. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2002. – 38 с.
64. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала / Л. Костенко. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2000.
65. Костомаров М.І. Закон Божий. Книга буття українського народу. – К.: Либідь, 1991. – 40 с.
66. Кремень В.Г. Формування особистості в умовах української державності //Педагогічна газета. – 1999. – № 12. – С. 1–2.
67. Крицька Л.В. Громадянські цінності орієнтації учнівської молоді //Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 155–160.
68. Культура і побут населення України (керівник групи авторів В. І. Наулко). – К. : Либідь, 1993. – 274 с.
69. Курс лекцій з української мови (за професійним спрямуванням) : Навчальний посібник для самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей університетів очної та дистанційної форм освіти / К. Я. Климова, І. В. Голубовська, Н. Д. Охріменко, О. А. Левківська.; За ред. К. Я. Климової. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 6-9.
70. Лихачев Б.Т. Педагогика: Учебное пособие. – М.: Прометей, 1992. – 528 с.

71. Лозко Г.С. Українське народознавство. – К.: Вища школа, 1995. – С. 113-159.
72. Лозко Галина. Українське народознавство. Видання друге доповнене та перероблене / Г. Лозко. – К. : АртЕК, 2004. – 472 с.
73. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. – Харків: “ОВС”, 2002.– 400 с.
74. Маланюк М. Ще раз про самосвідомість //Рідна школа. – 1995. – № 7–8. – С. 7–11.
75. Маляр П. Григорій Сковорода – батько духовного визначення українського народу //Рідна школа. – 1986, травень. – Ч. 2. – С.10–13.
76. Медвідь Л. А. Історія національної освіти ті педагогічної думки в Україні. – К.: Вікар, 2003. – 335с.
77. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364с.
78. Методичний коментар до навчальної програми для 1-4 класів / Укладач О.В. Онопрієнко. – Донецьк : Каштан 2012. – 108с.
79. Навчальна програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2011. – 392 с.
80. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1 – 4 класи. – К. : Освіта, 2013. – С. 5–28.
81. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Почат. школа. – № 1. – 1995. – С. 35-36.
82. Національна доктрина розвитку освіти України ХХІ століття // Освіта України. – 2001. – № 29. – С. 4-6.
83. Огієнко І. Історична хрестоматія української мови: Зразки нашої мови з найдавніших часів / І. Огієнко. – К. : Наук. світ. 2000. – С. 120-136.
84. Огієнко І. Українська культура. – К.: Довіра, 1992. – 139 с.

85. Основи національного виховання: Концептуальні положення /В.Г. Кузь, Ю.Д.Руденко, З.О.Сергійчук та інш. /За заг. ред. В.Г.Кузя та інш. – К.: Інф.-видавн. центр “Київ”, 1993. – Ч.1. – 152 с.
86. Охріменко Н.Д. Народознавство на уроках української мови //Початкова школа. – 1991. - № 3. – С. 16 – 18.
87. Підгурська В. Ю. Культура фахової мови. Навчальний посібник для самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2012. – 220с.
88. Повалій Л. Патріотичні традиції родинного виховання //Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. Звітної наук.-практич. конф. – К., 1999. – С. 66–68.
89. Пономарьова К. І. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови / К. І. Пономарьова // Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів: теоретичні аспекти: Дайджест 1 / Укл. О. В. Онопрієнко. – Донецьк : Каштан, 2011. – 98 с.
90. Пономарьова К. І. Соціокультурна складова у змісті початкового курсу української мови / К. І. Пономарьова // Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів: теоретичні аспекти: Дайджест 1 / Укл. О. В. Онопрієнко. – Донецьк : Каштан, 2011. – 98 с.
91. Попович М. В. Нарис історії культури України. – К. : «АртЕк», 1998, - 728с.
92. Потєбня А. А. Мысли и язык / А. А. Потєбня. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.
93. Професійна педагогічна освіта : акме-синергетичний підхід: Монографія / За ред.. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.. І. Франка, 2011. – С. 173
94. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.

95. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – Київ : Генеза, 1999. – С. 12-15.
96. Савченко О. Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу / О. Я. Савченко // Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів: теоретичні аспекти: Дайджест 1 / Укл. О. В. Онопрієнко. – Донецьк : Каштан, 2011. – С. 61-63.
97. Семенов О. Мовне родинознавство (виховний потенціал культури рідного краю). Навчальний посібник / О. Семенов. – Київ, 2002. – С. 68-71.
98. Семенов О. Український фольклор (програма та методичні поради до курсу для студентів денної та заочної форми навчання). Упорядн. : Семенова О., Сторожук А. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2001. – С. 96.
99. Семенов О. М. Виховний потенціал лінгвокультурології у професійній парадигмі майбутнього вчителя української мови і літератури / О. М. Семенов // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – Зб. наукових праць – Київ – Житомир: Вид-во Волинь, 2003. – Кн. 2. – 368 с.
100. Словник української мови / за ред. М. Л. Мандрика – Т 2. К. : Видавництво «Наукова думка», 1971. – 916 с.
101. Сухомлинський В. О. Слово і емоційна культура людини: Т. 2 / В.О. Сухомлинський – К., 1977.
102. Українська етнопедагогіка: Навчально-методичний посібник / за ред. акад. В. Кононенка. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 141-143.
103. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [Уклад. С. Єрмоленко та ін.]. – К. : Либідь, 2001. – 222 с.
104. Українське народознавство : Навчальний посібник / За ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р.Ф. Кирчіва. – Львів : Фенікс, 1994. – 608с.
105. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : В 2-х т. пер. з рос. / К. Д. Ушинський / Редкол. : В. М. Столетов (голова) та інші. – К. : Рад. школа,

1983 – (Пед. б-ка). – Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки / склав і підгот. до друку Е. Д. Дніпров; За ред. О. І. Пискунова (відп. ред.) та інших. – С. 316-497.

106. Философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 378 с.

107. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України / М. О. Чмихов, Н. М. Кравченко, І. Т. Черняков. – К., 1992. – С. 297.

108. Чорна К.І. Зміст патріотичного виховання школярів в умовах державотворчого процесу в Україні //Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. звітної науково-практичної конференції. – К., 1999. – С. 12–14.

109. Чорна К.І. Основні пріоритети у вихованні національної самосвідомості і громадянської культури старшокласників //Педагогіка і психологія. – 1994. – № 1. – С. 125–132.

110. Ярмаченко М. Д. Питання освіти і виховання у творчій спадщині Г. Сковороди / М. Д. Ярмаченко // Початкова школа. - 1995. – № 12. – С. 4.

111. Ярмошик І. І. Волинь в історико-краєзнавчих дослідженнях ХІХ – ХХ століть : Монографія – Житомир : Вид-во «Волинь», ПП «Рута», 2006. – 216с. – Бібліогр.: 145-182; Бібліогр.: С. 183-216